
C. A. Jordana i Salvador Espriu

a cura de Jordi Castellanos

Una de les dècades més desconegudes de la literatura catalana és la dels trenta. El desconeixement no ha impedit, però, que s'organitzés la mitologia adient amb els seus bàndols corresponents de bons i dolents, sobre els quals es projecten problemes, qüestions, que pertanyen més a l'actualitat que al passat. En tot cas, és en el desconeixement de la història literària on recolzen aquests usos i només una anàlisi rigorosa pot posar-los de manifest. Doncs bé: sembla que, dins aquesta visió, a C. A. Jordana li ha tocat un paper galdós: el de sicari representant de l'ortodòxia «noucentista», enemic dels nous valors que comencen a aparèixer aquells anys. Com a tal, se'l responsabilitza, per una suposada crítica de *Laia*, del trauma juvenil de Salvador Espriu. Dic «suposada» no pas perquè no existeixi, i no costa pas gaire de localitzar. Però, curiosament, ningú no l'ha cercada i, menys encara, ningú no demostra haver-la llegida, per bé que, és clar, no calia pas llegir-la per descriure-la i per retreure'n el contingut.¹

1. Resumint la valoració general d'aquest escrit Rosa M. Delor, a la seva tesi doctoral *Per una hermenèutica de l'obra de Salvador Espriu*, vol. I (inèdita) (Universitat de Barcelona 1990), p. 38, suposa que Espriu aprofita l'enquesta de «La Revista» del 1933 «per contestar públicament als qui —sembla ser com Cèsar August Jordana, llegenda o no, jo no n'he sabut trobar la referència— li havien fet una destructiva crítica de *Laia*, acusant-lo de no escriure, malgrat que ho fos el vocabulari, en català». Fet i fet, no costava gaire de trobar els camins per accedir a aquests escrits: Maria Campillo, a la tesi de llicenciatura *C. A. Jordana i la seva obra* (inèdita) (Bellaterra 1977), feia referència al paper que l'anàlisi de la llengua tenia en les crítiques de Jordana i posava com a exemple el cas «prou comentat» de «la crítica on ressegueix els castellanismes dels *Aspectes* de Salvador Espriu». Aquests dos articles de la secció «Excursions Literàries» eren *Aspectes d'uns «Aspectes»* i *Més aspectes d'uns «Aspectes»*, publicats a «L'Opinió» el 8 i 9 de setembre de 1934 i eren novament esmentats a l'apèndix, on es donava una llista dels assaigs crítics més interessants de Jordana. La pista ens remet a «L'Opinió», on dos anys abans (el 13-vii-1932) havia aparegut el cèlebre escrit amb el títol *Tres novel·les*.

El mite degué impulsar-lo d'una manera especial la biografia que Maria-Aurèlia Capmany va dedicar al poeta, en la qual descrivia Jordana com l'execrable resultat del Noucentisme. «Perquè, cal que no ho oblidem, a la Barcelona que inicia la dècada dels trentes predomina, ben perfilat i definit, el cànon estètic del Noucentisme. L'estètica d'Ors, que perpetua Carner, que exerceix Riba, que C. A. Jordana converteix en àrida prosa».² Aquesta afirmació comptava amb il·lustres precedents: Josep Pla i Joan Fuster. Pla, a l'«homenot» que va dedicar a Espriu, s'havia autopresentat com una mena de descobridor *in pectore* del poeta quan a propòsit d'*El doctor Rip*, explica, havia trobat l'ànima pariona que, com ell, no presentava cap lligam amb el Noucentisme: «érem pocs, escriu, però ja érem dos».³ Val a dir que Pla, a diferència del reduccionisme històric que trobem en posteriors interpretacions, considera que per a l'Espriu dels trenta el Noucentisme era ja «un simple fenomen històric, catalogat, sobrepassat i debolit».

Si s'hagués partit d'aquesta afirmació, potser s'haurien evitat les simplificacions, però el fantasma del Noucentisme resultava massa còmode per menystenir-lo. Fuster, que s'adona de la dificultat, opta per fer una explicació «històrica» de la perpetuació del moviment («fins al 1936 va viure de vergonyants reminiscències noucentistes»⁴) i encastar-hi la reacció antinoucentista d'Espriu. Lentament el mite va imbuïnt les versions que el mateix poeta va donant d'ell mateix en els anys en què revisa la seva obra per anar-la reinterpretant i reconstruint en funció d'un nou sentit totalitzador. Un estudi històric rigorós —que escapa a l'abast d'aquesta nota— ens n'haurà de mostrar el procés algun dia. En tot cas, però, ni Pla ni Fuster no esmenten Jordana. Degué ésser Espriu qui va donar-ne el nom i les pistes interpretatives a Maria Aurèlia Capmany, i és aquesta qui va construir l'edifici.

En efecte, segons la biografia escrita per M.A. Capmany, el nostre heroi, jove promesa encara, coneix «la llengua castellana no com una precària traducció del català, sinó amb una apassionada lectura dels clàssics, dels quals aprèn la lliçó de l'elasticitat i riquesa de la llengua»; pot, per tant, «escriure el castellà sense esforç» i, tanmateix, «escull el seu propi idioma, el català, ple de dificultats, que li concedirà, però, el fabulós luxe de la recreació del seu propi llenguatge». El lliurament idíl·lic de l'escriptor a la llengua, amb les espines de les dificultats i les promeses de les roses de les compensacions, que no hauria d'ésser sinó agraït pel comú, topa amb la muralla noucentista. «C. A. Jordana, escriptor i crític exigent i solvent, ungit de fabrisme, anuncia que *Laila* no estava escrita en català, malgrat que el vocabulari ho era, de català, perquè no posseïa l'esperit de la llengua. Denunciava l'hipèrbaton com a aliè de la quadratura del català, refusava la col·locació dels adjectius, subratllava falsos règims de verbs».⁵

Cap citació no demostra un coneixement directe del text de Jordana i la «descripció» que se'n fa no podria qualificar-se de justa. La font era, sens dubte, el mateix Espriu: en l'esbiaixament de la lectura —amb el record ja més o menys diluït pel pas del temps— s'hi pot detectar una ferida profunda, potser perquè, al capdavant, la crítica havia tocat fons, molt més del que sembla. Seria,

2. Maria-Aurèlia CAPMANY, *Salvador Espriu* (Barcelona 1972), p. 35.

3. Josep PLA, *Salvador Espriu*, dins *Homenots. Quarta sèrie, Obra completa*, vol. 29 (Barcelona 1975), ps. 208-209.

4. Joan FUSTER, *Contra el noucentisme* (Barcelona 1977), p. 70.

5. CAPMANY, *op. cit.*, p. 71.

en aquest sentit, simptomàtic que el record barrejàs la crítica de *Laia* amb la d'*Aspectes* i que, per tant, els retrets es justificassin per la «ruptura» cultural amb la tradició noucentista. Joan Fuster, que va inventar-se fins i tot el terme «Neonoucentisme» per qualificar la contumaç persistència d'aquesta plaga, a la *Literatura catalana contemporània*, arrodonia l'argumentació com a comentari dels mots de M.A. Capmany, no pas dels de Jordana: «La censura gramatical, en aquest cas, traïa una censura més de fons. Salvador Espriu s'apartava d'un camí obert, aplanat i assegurat per un quart llarg de segle de Noucentisme imperant. Allò de la "influència carpetovetònica", altrament, era una realitat que tenia la seva importància, i no en la sintaxi de l'escriptor, al capdavall. Com ja hem dit, Espriu se sentí atret des del primer dia per alguns "models" de la literatura castellana.»

Els retrets lingüístics que Jordana havia fet a Espriu són inqüestionables: té tota la raó, com va reconèixer explícitament el mateix Espriu en revisar la novella per a la segona versió, tot i que va treure's part de la responsabilitat en atribuir el «grapadàs de defectes que enlletgien» el text «a precipitacions filles, primordialment, de la manca d'experiència i, una mica també, a descurançes alienes». No va saber-se estar, però, de qualificar les crítiques rebudes. «Vaig ser advertit per la crítica, algun cop amb una duresa hepàtica innecessària». No sé si Jordana se'n sentí alludit. En tot cas, tenia clar, en relació amb el seu fetge, que «si hagués dit que el llibre era bo, tot m'hauria funcionat perfectament».

A més, si alguna cosa de positiu conté la crítica de Jordana és justament la valoració d'un estil «verdoscenc, agredolç, decidit», al qual retreu dues característiques que podríem considerar més com a incoherències del mateix Espriu que com un intent d'«imposar» una tradició, la noucentista. I és que, realment, podem considerar que és «contra» el Noucentisme que ha sorgit Espriu? I que és «des del» Noucentisme que se li fan aquests retrets? I que, en conjunt, allò que no s'admet d'ell és que pui de la tradició literària espanyola? Em sembla que cal precisar moltes d'aquestes coses. Al capdavall el «cas Espriu» és un símptoma del nostre més absolut desconeixement dels anys trenta. Ja he assenyalat que un estudi rigorós sobre Espriu hauria de començar establint, en relació amb el text i amb el context, el procés de creació del món literari espriuà. Cal delimitar clarament les edicions i identificar les referències —culturals o no— que hi apareixen. Maria Rosa Delor ha fet un primer pas per a l'establiment d'aquestes relacions i, dels seus estudis, se'n desprèn, entre d'altres coses, la hipersensibilitat de Salvador Espriu davant la crítica de les seves obres i, doncs, la importància que per explicar-ne la gènesi literària hi pren la seva contextualització.⁸ Ben segur que l'edició crítica de l'obra d'Espriu, que es portarà a terme amb la seva direcció i dins el marc del Centre d'Estudis i Documentació Salvador Espriu d'Arenys de Mar, demostrarà també les característiques d'aquest impacte especialment en relació amb el llenguatge narratiu.⁹

Caldrà, però, començar resituant el marc literari dels trenta. Perquè ni

6. ESPRIU, Pròleg a *Laia* (Barcelona 1934).

7. C. A. JORDANA, *Excursions literàries. Reaccions*, «L'Opinió» (31-VII-1934).

8. Em refereixo, sobretot, a la tesi doctoral, ja esmentada, *Per una hermenèutica de l'obra de Salvador Espriu*.

9. Aquesta edició comença precisament amb *Laia* a cura de Gabriella GAVAGNIN i V. MARTÍNEZ GIL.

Jordana, ni Tasis ni Guansé no poden considerar-se crítics «noucentistes». Com a moviment, el Noucentisme s'havia ensorrat els primers anys de la dècada anterior. De l'organització de la vida literària propiciada pel Noucentisme res no n'havia restat amb l'adveniment de la Dictadura i, menys encara, dels valors literaris específics d'aquest moviment. La millor demostració n'és, sens dubte, que la colla de crítics esmentats més amunt siguin crítics especialitzats no menys que en els gèneres menystinguts pel Noucentisme: la novel·la i el teatre (cas de Guansé). És lògic, tanmateix, que una sèrie de preocupacions que havien estat a la base mateixa del Noucentisme continuïn ben vives després. La majoria, val a dir-ho, ja havien estat recollides pel Noucentisme de la vida cultural finisecular. Sigui com sigui, el problema del llenguatge literari i, més concretament, del llenguatge narratiu és, d'aquest conjunt de preocupacions, una de les més cabdals. Ni per noucentistes ni per fabrians. Ho és perquè també ho és en la literatura europea d'aquells anys, en —passeu per alt les distàncies— Joyce i Svevo, Gide o Mauriac. Jordana és una peça clau en els debats sobre el llenguatge narratiu. Ho és com a «model», i no pas per la prosa de «corrector», freda i inexpressiva, que se li acostuma a atribuir, sinó justament pel contrari: per la ductilitat, la facilitat, que l'acosten més al possible que no pas la prosa de Carner, Riba o altres.

En les crítiques que dirigeix al llenguatge de Salvador Espriu, Jordana pren un punt de partida inqüestionable, per a ell i, encara més, per a Espriu: la «norma». Regularitzar la llengua, però, no implica dissecar-la. Però mentre que a la primera crítica Jordana atribuïa els errors d'Espriu a l'allunyament de la llengua parlada (tot i que reconeixia l'eficàcia de l'estil), en el segon escrit deslliura Espriu dels càrrecs de la versemblança: l'autor pot ser culte o arbitrari perquè «no està pas obligat a combinar els elements de la realitat d'una manera *usual*» i, en aquest cas concret, «l'escaïença de la prosa a la intenció del tema aviat se us enduu més enllà de la crítica a cavall d'una tensió formidable». Som, doncs, molt lluny de l'estricta «normatista». Jordana, com Guansé, se situa en un punt d'equilibri que va posar de manifest en un enfrontament dialèctic amb Tasis. Aquest havia afirmat que «la bellesa d'un estil molt sovint és un destorb per a la bona novellística». Jordana, que admetria la frase si per estil s'entengués simplement «decoració», pensa que una bona novel·la ha d'estar necessàriament ben escrita, és a dir, ha de ser escrita amb l'estil escaient, i com que creu que continua essent vàlida la relació de l'estil amb l'home, afirma que l'estil d'un escriptor (com el caràcter d'una persona) es determina per un «conjunt de qualitats», de la combinació de les quals deriva la bondat de l'obra. Per una banda, doncs, s'oposa a separar l'estil de l'obra (que seria com ressuscitar la separació fons i forma) i, de l'altra, creu que un bon estil pot tenir «qualitats desplaents». Des d'aquesta perspectiva, la crítica de la llengua narrativa d'Espriu és prèvia a la valoració del seu estil i de la seva qualitat d'escriptor. Em sembla que la lectura de la crítica d'*Aspects* completa aquesta posició perquè allò que no pot negar-se és que Jordana descobreix, des de les seves pròpies premisses, un gran escriptor i el valora com a tal. Sense que això no vulgui dir que no pugui fer-li els retrets que li fa. Al capdavall, em sembla que Jordana és un dels pocs crítics d'aquest moment que més i millor remarca les qualitats estilístiques de la prosa d'Espriu.

Afegim a tot això una pregunta: fins a quin punt les inseguretats d'Espriu davant de la llengua no van ajudar a determinar una actitud literària? Em refereixo, sobretot, a l'esforç per bastir una narrativa i, posteriorment, una poesia que incorpori, per neutralitzar-les, les reaccions previsibles del lector. Espriu,

per una banda, cercarà d'establir-se en un llenguatge normalitzat indiscutible i, per això, intentarà sistematitzar —potser empobrint, fins i tot, les possibilitats de la llengua— les solucions que adopta. Però, literàriament, té molt més d'interès l'esforç que el porta a dramatitzar, a través d'un conjunt de personatges, la desconfiança en la reacció del públic, una —o unes— reacció que Espriu preveu i caricatura en la sèrie de personatges que s'interposen entre la narració i el lector: en ells pretén exorcitzar la temuda recepció pública i, doncs, les lectures que escapen del marc de la intencionalitat de creador. Feia molts anys, al *Llibre d'històries* (1909), Casellas, amb un cert temor del que podrien dir els joves noucentistes dels seus contes, havia fet el mateix, encara que a una escala molt més reduïda. Tanmateix, en Espriu sembla com si aquest mur acabés reduint o eliminant el mateix nucli creatiu.¹⁰

Joan Fuster ha escrit que «no hi ha res en la producció inicial de Salvador Espriu, tan precoç i abundosa, que delati dubtes o lleugeresa de principiant».¹¹ Seria hora de revisar-ho.

JORDI CASTELLANOS

APÈNDIX

Tres novel·les

No sé si el Francesc Trabal de la novel·la *Era una dona com les altres* (Badalona, Edicions Proa, «Biblioteca A tot Vent») és ben bé el Trabal de *Quo vadis Sánchez?*, però em sembla que puc afirmar que no és el d'aquella *Judita* a la qual esperàvem successores de més densitat que no aquesta pobra dona «com les altres». El mal d'Erènia no és precisament d'ésser com les altres dones, sinó d'ésser-nos presentada pel seu creador de la mateixa manera que solen presentar-se les dones del món corrent als observadors superficials.

El Trabal bo és un escriptor inspirat, que escriu bé per manament del destí, en una prosa viva i misteriosa, originadora de curts circuits que de vegades fonen el plom de la comprensió directa, però us fan saltar guspies a la zona de les emocions més pures. És una llàstima que en *Era una dona com les altres* l'escriptor Trabal hagi volgut evadir-se de la naturalesa essencial del Trabal bon escriptor. Aquesta vegada el novellista ha volgut tornar-se explícit i ha esdevingut obvi.

El seu fidel panegirista Armand Obiols, per a convèncer-nos de l'interès d'aquesta obra, en derivava l'estudi cap a l'estudi de l'evolució de l'autor i ens la presentava com un document d'alta importància per al coneixement de la personalitat del novellista sabadellens.¹ Però això no es això, naturalment. Una novel·la mediocre pot ésser un document important. Altrament, cal no oblidar que la importància dels documents que es refereixen a un novellista no és pas proporcional a la mediocritat de les seves novel·les.

En la seva novel·la *Laia* (Barcelona, Llibreria Catalònia), Salvador Espriu mostra

10. Així va apuntar-ho Josep M. BENET I JORNET a *Visita al laberint grotesc de Salvador Espriu*, «Els Marges», núm. 7 (juny de 1976), ps. 115-121.

11. Joan FUSTER, *Literatura catalana contemporània* (Barcelona 1972), p. 346.

1. Jordana es refereix a Armand OBIOLS, *Un llibre de F. Trabal*, «La Publicitat» (13-iv-1932).

les graïcies de la joventut —i algunes altres. Té un estil verdosenc, agre dolç, decidit. L'autor sap on va i us hi porta amb una fermesa que sempre és d'agrair, per bé que de vegades dubteu de l'escaïença dels passos que us fa fer. L'acidesa i la seguretats juvenivoles són molt agradables, però us poden impedir d'enyorar aquell gruix d'experiència que estalviaria a l'autor haver-ho de lligar tot a base superficial de fantasia.

A la manera de dir trinxada de Salvador Espriu es deuen algunes bones descripcions i una sensació de rapidesa animadora, però també una sensació oposada de fatiga i el fet indubtable que l'obra pateixi d'un excés de paraules envers la substància. L'autor és més aviat arbitrari en qüestió de llenguatge. Els seus argots són prou sospitosos. Altrament, sembla que sigui d'una contrada altament castellanitzada en qüestió d'idioma, perquè els seus barbarismes són nombrosos i de totes menes i mides. La posposició sistemàtica del subjecte al verb és un dels més amonosos. He pescat tot passant: «callar-se» per «callar», «pregó» per «crida», «voler» per «estimar», «apestada» per «empestada» i «les campanes doblegant a morts!» Això sí que m'ha doblegat.

J. M. Francès, l'autor de *La guerra dels sants* (Barcelona, «Collecció Lluita»), és un home que ha pensat llargament i amb profit sobre tots els problemes humans i divins. Estic segur que, posat que els meus pensaments siguin altament profitosos, un diàleg amb ell sobre els dits problemes em resultaria una tasca alhora útil i agradable. Me n'ha convençut, entre altres coses, una discussió entre un condemnat a mort i un jesuïta, que llur creador ha fet plena de seny, tot portant-la potser amb una desimboltura excessiva.

L'examen d'una novella, tanmateix, no és l'examen de les opinions de l'autor. Si passem a l'estudi de la realitat vital de l'obra i al de la tècnica amb què ha estat acomplerta, minvarà el nombre de les coincidències que un observador exigent pugui tenir amb el novel·lista. Aquesta *Guerra dels sants*, on intervenen constantment frares i pistolers, desperta en certs episodis un interès prou viu, però deixa en molts altres indrets i a la fi una sensació d'insatisfacció molt marcada. Sembla que els personatges que s'hi mouen se sentin desmenjats envers llur propi destí i hom sospita que l'autor no els ha arribat a veure amb prou de relleu i els fa moure a base d'un argument preestablert. J. M. Francès confessa en el pròleg que els personatges «se li indisciplinaven i volien anar per les seves». Potser serà millor que una altra vegada tingui més confiança en la indisciplina de les seves creacions.

L'autor diu també en el pròleg que és un adversari declarat del «preciosisme». Després de llegir aquesta declaració hom no s'estranyaria de trobar en aquest llibre mancaments a la gramàtica, tot esperant que fossin d'un caient rudement popular. En lloc d'això, hom en troba molts que no s'han fet mai en el català parlat. Però encara és més sorprenent de trobar en l'obra d'un adversari del preciosisme frases d'un preciosisme fòssil com la que ens parla del «plançó únic de Vicenta i Tirs i els dos xabegs del matrimoni Gudiel» o la que ens diu (d'una certa Insolina) que tenia «la gorja evorina, les mans de lliri i la boca fruitosa».

C. A. JORDANA

[«L'Opinió», 13 de juliol de 1932]

Excursions literàries. Aspectes d'uns «Aspectes»

Un dels aspectes que, al primer cop d'ull superficial, més criden l'atenció del llibre *Aspectes* (Barcelona, Llibreria Catalònia) de Salvador Espriu és el seu exotisme, que s'hi presenta amb diverses manifestacions de valor, o desvalor, variable.

La manifestació francesa, molt limitada, és curiosa: l'ús gairebé sistemàtic de «fermar» per «tancar». És un ús que no fa gaires estralls, però ocasiona afirmacions divertides. Així, a la pàgina 126, l'autor ens parla molt seriosament d'una «església, que estava fermada», com si algú tingués por que s'escapés.

Les manifestacions hispano-castellanes d'aquest exotisme de lèxic ja són més greus i més nombroses. En un dels contes que constitueixen *Aspectes*, hi ha «envelat» que és «envelat» algun cop, però generalment és «entoldat». També he trobat «beslluma» per «albira» (p. 25), «galà» per «galant» (p. 108), «dormida» per «adormida» (p. 136), «en hivern» per «a l'hivern» (p. 177), «deuria» per «devia» (p. 180).

A la pàgina 126, un rector, verament atabalat, exclama: «Pensin quin content!». A la 183, un rei inicia «un gest de malcontent». I a la pàgina 145, hi ha una tosseta en aquesta forma: «ejem, ejem!» com si encara no sabéssim quin so fa la j catalana. Hi ha, també, una supressió d'articles tal vegada excessiva, que de vegades ocasiona frases tan especials com aquesta de la pàgina 146: «Diuen que hi ha hòsties prop de Govern».

Es just de reconèixer que en la depuració del llenguatge d'escriptor-artista, Salvador Espriu ha realitzat un esforç formidable que a hores d'ara ja es pot considerar recíbit, malgrat les observacions anteriors. De la primera edició de *Laià* (suposem que la segona, feta pels «Quaderns Literaris», deu haver estat adequadament corregida) a aquests *Aspectes*, el guany és extens, profund i definitiu. Totes les tares del lèxic que he fet remarcar poden ésser destruïdes sense tocar res més, sense perjudicar gens l'estructura d'un estil que és sovint admirable.

Dintre l'aspecte exòtic entra també la influència que l'escriptor hispano-castellà Valle Inclán hagi pogut exercir en l'autor d'*Aspectes*. Suposo que la influència existeix, perquè han coincidit a afirmar-ho la majoria dels crítics catalans. Jo no conec prou l'obra de Valle Inclán per a dir-ho. Però el que puc afirmar és que l'obra d'Espriu és massa forta per a ésser una submissió, jo en diria una captació d'ambient forà que es justifica vigorosament en revelar-se. Però amb això ja entro en uns aspectes per als quals cal emprendre una excursió nova.

C. A. JORDANA

[«L'Opinió», 8 de setembre de 1934]

Excursions literàries. Més aspectes d'uns «Aspectes»

Un crític negligent o obstinat corre un perill molt gran en voler prendre la mida a una obra com els *Aspectes* de Salvador Espriu. Si pren per tipus de referència la combinació usual dels elements de la realitat, no li serà difícil de trobar defectes en aquesta obra esplèndida. Llavors podrà dir que l'actitud de Maria del Roser en el primer conte, vistos l'educació de la noia i els ingredients desagradables en el físic del Plem, és poc convincent. O que l'argot popular dels pagesos d'Espriu no és popular. O que l'argot esqueixat de la xusma d'Espriu és arbitrari. I tot tenint raó, el crític demostraria anar lluny d'osques. Perquè l'artista no està pas obligat a combinar els elements de la realitat d'una manera «usual». Pot combinar-ho com li plagi amb la sola condició que reïxi a executar una obra d'art, i encara més quan us anuncia, com en aquest cas, la seva intenció en el començament de l'obra i després hi reïx plenament.

Un estil magnífic porta en *Aspectes* les curioses intencions de l'autor. Escomès en fred, us irrita algun cop i us vénen ganes de fer l'ullet mentalment a l'autor i dir-li: «Presumit!» Però l'escaiença de la prosa a la intenció del tema aviat se us enduu més enllà de la crítica a cavall d'una tensió formidable. L'esforç que aquesta tensió necessita ha d'ésser ben difícil de mantenir; així no és estrany que hi hagi

algun cop un afluixament sobtat, com en «Santa Caritat» i «Neguit», que m'han semblat les composicions menys importants del llibre. Totes les altres són verament admirables.

Tots els defectes de la «Tarda a muntanya» són ja prèviament disculpats per l'agudesesa del començament, on l'autor s'explica en el llenguatge originalíssim d'un avi de vint anys. La filosofia que prepara la tràgica fi en «Cactus», presa isoladament us podria semblar gratuïtat i baldera, però és bellament justificada per la bella trajectòria del conte. Cal lloar en bloc l'«Auca tràgica del Ple» i una altra auca obscurament brillant, la «Venda i passió de la Malera», on el grotesc, que us vol fer riure, illumina tràgicament la tristesa de les coses. Impressionant és també l'obscur caliu de «Paulina», «Novembre», «Orestes» i la bola que es desfà en la composició referent al malalt del «llit núm. 75». I especialment l'amarga recerca de la llàstima en la narració que porta aquest nom.

Crec que, amb *Aspectes*, ha aparegut una potència en les lletres catalanes. Em complac a reconèixer-ho, tot esperant noves manifestacions confirmadores del bell fenomen literari que ha donat lloc al reconeixement.

C. A. JORDANA

[«L'Opinió», 9 de setembre de 1934]